

“ЖИНОЯТ ВА ЖАЗО” РОМАНИДА РАСКОЛЬНИКОВ ВА ТЕРГОВЧИНИНГ УЧ УЧРАШУВИ

Нодир Нормуродович Рамазонов,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент,
Тошкент давлат юридик университети, Тошкент, Ўзбекистон
n.ramazanov@tsul.uz

Ф.М.Достоевскийнинг “Жиноят ва жазо” романида камбағал талаба Родион Раскольников ва терговчи Порфирий Петрович шахсан уч марта учрашадилар: биринчи учрашув Порфирий Петровичнинг квартирасида (3-қисм, V боб); иккинчи учрашув Порфирийнинг ишхонасида (4-қисм, V боб); учинчи учрашув Раскольниковнинг хонасида (6-қисм, II боб) рўй беради. Қуйида Раскольников ва Порфирий Петрович ўртасидаги уч учрашувнинг ҳар бирига қисқача тўхталиб ўтамиз.

1-учрашув: Порфирий Петровичнинг квартирасида. Кампир ва унинг синглиси ўлдирилгандан сўнг, Раскольников Разумихиннинг ёрдами билан фоизга қарз берувчининг ўлдирилиши бўйича жиноят ишини олиб бораётган терговчи Порфирий Петрович билан танишишга қарор қилади. Разумихин Порфирийнинг узоқроқ қариндоши эди ва Раскольниковни унинг олдига олиб келади. Ташриф учун баҳона – Раскольников ломбардга гаровга қўйган ва ҳозир полицияда сақланаётган нарсалар (синглисининг узуги ва отасининг соати) эди. Гўёки, Раскольников бу нарсаларни Разумихин ва Порфирий орқали тезроқ қайтариб олмоқчидек туюлса-да, аслида эса Раскольников Порфирий билан тергов қандай кетаётганини билиш ва ундан шубҳаланишяптими ёки йўқлигини аниқлаш учун учрашади. Сухбат давомида қаҳрамонларнинг гап оқими Раскольниковнинг жиноят содир этилишидан биров олдин ёзган “Жиноят ҳақида” номли мақоласига бурилади. Раскольников Порфирий ва унинг меҳмонларига ўзининг оддий ва фавқулодда одамлар ҳақидаги назариясига асосланган мақоласи моҳиятини тушунтиради. Терговчи Порфирий бир мунча вақтдан бери Раскольниковни жиноят содир этганликда гумон қилиб келарди, аммо бу учрашувдан сўнг у ўзининг гумони тўғри эканлигига янада амин бўлди. Шу билан бирга, терговчи ўз шубҳаларини тўғридан-тўғри билдирмайди, Раскольниковга хужум қилмайди, фақат маслаҳатлар беради, имо-ишора ва қочиримлар қилади ва йигитни ўз

сўзидан илинтиришга ҳаракат қилади. Раскольников терговчи нимадандир гумон қилаётганини сезади.

2-учрашув: Порфирий Петровичнинг идорасида. Иккинчи марта Порфирий Петрович ва Раскольников биринчи учрашувдан бир кун кейин унинг идораси – кабинетида учрашадилар. Раскольников ўлдирилган кампирга гаровга қўйган нарсаларининг ҳақини тўлаш ва қайтариб олиш учун ариза бериш мақсадида эрталаб соат 11 ларда идорага келади. Бу сафар Раскольников ва Порфирий ўртасидаги суҳбат яккама-якка ва янада кескинроқ бўлиб ўтади. Бу суҳбатда Порфирий ўзини кўпроқ такаббур ва дадил тутади, бу Раскольниковга ёқмайди. Йигитнинг жаҳли чиқиб, ўзини “қийноққа солишга” йўл қўймаслигини айтади, уни масхара қилмасликни, “ўрнатилган шаклда” сўроқ қилишни талаб қилади. Бу билан Раскольников яна терговчи олдида ўзини фош қилади. Бу суҳбат давомида бўёқчи Миколка хонага югуриб кириб, кампир ва унинг синглисини ўлдирганини тан олади (аслида Миколка ўзига тухмат қилаётган эди). “Тавба қилган” Миколканинг кутилмагандаги бу иқрори ва терговчи кабинетига бостириб кириши Порфирийнинг режаларини бузиб юборади. У Раскольников билан суҳбатни шартта тўхтатиб, уни идорадан ҳайдаб чиқаради.

3-учрашув: Раскольниковнинг хонасида. Порфирий Петрович ва Раскольниковнинг учинчи учрашуви иккинчи учрашувдан тахминан 4 кун ўтгач содир бўлади. Бу сафар Порфирий Петровичнинг ўзи Раскольниковнинг уйига ташриф буюради. Сўнгги кунларда йигит бироз тинчланган эди, чунки у Миколканинг ҳибсга олинганини ва иш деярли ёпилганини биларди. Бу учрашувда Порфирий Петрович ва Раскольников яккама-якка гаплашадилар. Терговчи кутилмаганда Раскольниковга жинояти ҳақида билишини айтади. Дўстона тарзда, у йигитга қисқа муддатли сургунга ҳукм қилиниши учун ўз айбига иқрор бўлиб келишни, жиноятини тан олишни, ўзини ҳуқуқни муҳофаза қилувчи полицияга топширишни маслаҳат беради. Порфирий жазони енгиллаштириш учун ҳаракат қилишга ваъда беради (кейинчалик у ўз сўзида туради). Шу билан бирга, Порфирийнинг Раскольниковга қарши ҳеч қандай расмий далиллари йўқ эди, у шунчаки унинг характерини билиб, унга психологик босим ўтказарди. Терговчи йигитга ўйлаш, ўзини полицияга топшириш учун 40-50 соат вақт беради. Акс ҳолда, уни ҳибсга олиш билан

тахдид қилади (аслида далиллар йўқлиги сабабли ҳибсга олиш мумкин эмас, лекин Порфирий Петрович буни яширади). Шундай қилиб, терговчи Раскольниковни ягона тўғри қадамга – ўзини топширишга ундайди. Раскольников Порфирийга узил-кесил жавоб бермайди. Йигитни ўй-хаёллар, изтироблар ичида қолдириб, терговчи чиқиб кетади.

Учинчи учрашувдан кейин нима содир бўлди? Учинчи учрашувдан бир кун ўтиб, Раскольников ниҳоят ўзини полиция маҳкамасига топширади. Кўп ўтмай унинг устидан суд бўлиб ўтади ва унга 8 йиллик сургун жазоси тайинланади. Порфирий Петровичнинг саъй-ҳаракатлари туфайли муддат ҳақиқатан ҳам қисқартирилади. Суддан кўп ўтмай, Раскольниковнинг синглиси Дуня Разумихинга турмушга чиқади. Порфирий Петрович бу тўйнинг меҳмонлари орасида эди. Шубҳасиз, Порфирий Петрович Раскольниковнинг энг ашаддий душманидан оиласининг дўстига айланади.

Раскольников назарияси шахсан Порфирий Петровичга таъсир қилади. Терговчи, эҳтимол, Раскольников каби ўйлаб кўрмаган. Порфирий вазиятни аниқлаштириш билан банд эмас, балки у бутунлай бошқача йўл тутди: у терговнинг муваффақияти ҳақида эмас, Раскольниковнинг “олий, фавқулодда одамлар тоифасига” киришга журъати ҳақида кўпроқ бош қотиради ва унинг эҳтимолларини чамалашга, имкониятларини баҳолашга уринади. У шуни билардики, қоидабузарлик қасос олиш истагини келтириб чиқаради. Бунақада тергов бехуда курашга, шахсий ҳисоб-китобларга айланиб кетарди. Чунки қасосда хўрлаш, хафа қилиш истаги бор. Порфирий Петрович ўз “қурбони”ни завқ билан ҳайратда қолдиради, ўз кучини намоёниш этади: мен “бир бечора терговчи”ман, лекин мен сизни ютиб юбораман, жаноб Наполеон, дейди у гўё. Дастлабки иккита жангда қаҳрамонларнинг ҳар бири иккинчисини “энг паст даражага” туширишга интилади. Айниқса, иккинчи учрашувда ўзининг “қурбонини” тўлиқ масхара қилиб Порфирий Петрович уни охиригача мот қилишни хоҳлайди, эшик ортида ўтирган одамга шама қилиб: “Сюрпризни кўришни хоҳламайсизми?”, – дейди.

Лекин бирдан ҳамма нарса ўзгаради. Терговчини “ўз айби”ни бўйнига олган Миколкадан кутилмаган совға кутарди. Миколканинг бу эътирофи Порфирий Петровични ҳайратда қолдиради ва унинг барча олдинги режаларини бузиб юборади. Шундан сўнг у гўё қайта туғилгандек бўлади. Унинг ўзи Раскольниковнинг олдида боради: хулқ-атвори, ўзини тутиши ҳам ўзгарган.

Порфирий бу сафарги учрашувда кичқирмайди, сабрсизликдан ҳаяжонланиб у ёқдан бу ёққа югурмайди, балки бир жойда сокин ўтиради. Унинг Раскольниковга айтган сўзлари хайрихоҳлик руҳи билан йўғрилган. “Ютиб юбориш” эмас, балки Раскольниковни қутқариш бош мақсадга айланади. Қаҳрамон бу кутилмаган контрастдан ҳайратда қолади.

Қаҳрамоннинг терговчи билан учинчи учрашувида Раскольников “таслим бўлди”. Қаҳрамон расмий жазо учун эмас, балки руҳан таслим бўлади. Шунинг учун Достоевский қаҳрамоннинг ўз устида ўтказган шахсий ҳукм жараёнини батафсил тасвирлайди, унинг азоб орқали яна иймонга қайтишини, ундаги виждон ва инсофнинг қайта тирилиши сифатида баҳолайди. Ҳамма муаммо қаҳрамоннинг қалбида ҳал қилинади, у одамлар билан “алоқани узиш”ни жуда оғриқли ҳис қилади. Бу “одамлардан ажралиш” туйғуси Раскольниковнинг улар орасида ва улар билан яшашини имконсиз қилиб қўйди. Оқибатда қаҳрамон полиция маҳкамасига бориб, ўз айбига иқроп бўлади: “Ўшанда кампир билан унинг Лизавета деган синглисини мен болта билан чошиб ўлдирган эдим ва нарсаларини ўғирлагандим”.

Хуллас, Раскольниковнинг ўз айбини тан олиши терговчининг маънавий ғалабаси ва инсондаги асл табиат ғалабасининг исботига айланади. Раскольников ўзига, ўзининг табиатига нисбатан унинг заҳарланган онги ўтказган зўравонликка чидай олмайди, унинг “назарияси” ёлғон бўлиб чиқди. Шундай қилиб, романда одамни одам томонидан ўлдириш ғайритабиийлик эканлиги, инсонпарварлик тамойилини, ахлоқий қонуннинг мутлақлигини бузиб бўлмайди, деган фикр тасдиқланади.

Адабиётлар:

1. Базарова, Н. (2020). ЮРИДИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ В ПРОИЗВЕДЕНИИ «ШАЙТАНАТ» ТОХИРА МАЛИКА. Review of law sciences, 4(Спецвыпуск), 194-199.
2. Bozorova, N. P., & Turabayeva, L. K. (2022). The works of ChingizAytmatov and the contemplation of the bookstore. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(1), 57-59.
3. Ramazonov, N., Khonnazarov, E., Choriev, O., & Yulbarsov, O. (2020). Interpretation and artistic function of the Concept of Faqr in Alisher Navoi's lyrics. INTERPRETATION. â, 1633-1641.

4. Ramazonov, N., Bozorova, N., Niyazova, N., & Choriev, O. (2021). ON THE RELATIONSHIP OF THE SUFI CONCEPT OF FAQR () رفق AND THE CHARACTERS IN THE LYRIC POETRY OF ALISHER NAVOI. 湖南大学学报 (自然科学版), 48(8).
5. Gulyamova, G. (2022). TERM AND CONCEPT IN LEGAL TERMINOLOGY. Academic research in educational sciences, 3(1), 181-190.
6. Расулмухамедова, Д., & Турабаева, Л. (2022). Выражение идеи свободы в творчестве Гафура Гуляма. Academic research in educational sciences, 3(1), 530-536.
7. Зиямухамедова, Ш. (2022). Бобур ғазаллари лексикаси бўйича конкорданс-луғат (116та ғазал мисолида). Общество и инновации, 3(2), 24-30.
8. Зиямухамедова, Ш., & Адилбекова, Ж. (2022). ВЛИЯНИЕ ЯЗЫКА НА СОЗНАНИЕ, КУЛЬТУРУ И МИРОВОЗЗРЕНИЕ. Academic research in educational sciences, 3(1), 537-546.
9. Расулмухамедова, Д. Т. ОБРАЗ АМИРА ТИМУРА В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ПРОЗЕ. XV ВИНОГРАДОВСКИЕ ЧТЕНИЯ, 133.
10. Рамазанов, Н. (2020). Право и литература: правовой дискурс в литературе и перспективы трактовки правовых текстов художественными методами. Review of law sciences, 4(Спецвыпуск), 180-188.
11. Пулатова, У. (2021). Отбор и описание лингвистических средств, представленных в уголовно-процессуальных документах. Общество и инновации, 2(5/S), 30-38.
12. Пулатова, У. (2020). Формирование и развитие письменной речи студентов-юристов на современном этапе. Review of law sciences, (2), 287-289.
13. Гулямова, Г. (2020). Изучение гипонимии и синонимии юридических терминов в условиях дистанционного обучения. Review of law sciences, (2), 250-253.
14. РАСУЛМУХАМЕДОВА, Д. ЎЗБЕК АДАБИЁТИДА ТАРИХИЙ ШАХС ТАЛҚИНИ. UNIVERSITETI XAVARLARI, 2020,[1/6] ISSN 2181-7324.